

1. MONOTEISMUL ȘI MONOLATRIA

1.1. Precedente monoteiste?

Bibliografie: Cyril Aldred, *Echnaton. Gott und Pharao Ägyptens*, Augsburg 1990; Klaus Koch, *Geschichte der ägyptischen Religion*, Stuttgart etc. 1993; Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, vol. I, București 1992; Constantin Daniel, *Cultura spirituală a Egiptului antic*, București 1985 [însă cu o teorie fantezistă]; Ligia Bârză / Rodica Ursu, *Istoria universală a Orientului antic*, București 1999.

Monoteismul reprezintă, așa cum îi arată și numele, adorarea unui singur dumnezeu, opusul fiind politeismul sau adorarea mai multor zei. Pentru creștinii de astăzi monoteismul este de la sine înțeles. Contactele cu credincioși mozaici sau musulmani se înscriu în contextul aceluiași experiențe, după care monoteismul nu este pus în discuție.

În VT însă problematica apare mult mai complexă, cauzată de faptul că toate culturile înconjurătoare erau politeiste.

Înainte de civilizația ebraică se pare că a existat doar o singură încercare, în spațiul egiptean, mai curând monolatră decât monoteistă. Monolatria înseamnă adorarea unui singur dumnezeu, cu diferența că se acceptă și existența altora. Mai este numită și henoteism.

Faraonul Amenofis IV (1352-1336) și-a construit o nouă capitală la Amarna și, neglijând politica internă și externă, s-a consacrat împreună cu familia sa cultului zeului Aton, globul solar. Faraonul și-a schimbat chiar numele din Amenofis/ Amenhotep („[zeu] Amon este mulțumit”) în Achenaton („plăcut lui Aton”).

Figura alăturată (basorelief pe o balustradă a templului din Amarna) îl prezintă pe faraon cu ofrande în postura de adorare, alături de soția sa, celebra Nefertiti, și de una dintre fiice. De remarcat că fiecare rază a discului solar se termină cu câte o mână, care ține simbolul vieții (crucea ansată).

Templul ridicat lui Aton se diferenția de cel al lui Amon prin faptul că nu avea acoperiș, adoratorul privind direct la soare; Amon, dimpotrivă era zeul ascuns, iar în templu statuia sa se afla învăluită în permanență în întuneric. Cu alte cuvinte Achenaton a propus catafatismul în locul apofatismului.

Un imn închinat lui Aton îl proclamă pe acesta ca zeu principal.

„Tu apari cu frumusețe la orizontul cerului,
Tu, Aton cel viu, începutul vieții
Razele tale înconjoară țările până la marginea a tot ce ai creat:
Pentru că ești Ra, ajungi până la capătul lor [...]

Deși ești departe, razele tale ajung pe pământ [...]
Cât de felurit este tot ce ai creat [...]
O, zeule unic, precum nu mai este altul
Ai creat lumea după voința ta
Pe când erai doar tu...”

Monoteismul lui Achenaton nu este însă foarte sigur;

1.2. Monoteismul în VT

Bibliografie: Johannes C. de Moore, *The Rise of Yahwism. The Roots of Israelite Monotheism*, Leuven ²1997; M. Oeming / K. Schmid (ed.), *Der eine Gott und die Götter. Polytheismus und Monotheismus im antiken Israel*, Zürich 2003; M.S. Belenki, *Despre mitologia și filozofia Bibliei*, București 1982 [de pe poziții marxiste].

1.2.1. Revelația lui Dumnezeu prin nume

VT prezintă monoteismul ca revelat omenirii de la creația ei. Adam, Cain și Abel s-au rugat lui Dumnezeu.

Există o diferență majoră între Iahvist (J) și Codul preoțesc (P).

P consideră că în decursul istoriei au existat trei mari etape ale revelației:

1. Dumnezeu era cunoscut în istoria primordială cu numele generic de ^E*lōhīm* „divinitate”. Acest termen putea fi aplicat și altor zei.
2. Lui Avraam Dumnezeu i s-a arătat cu numele de [’]*El Šadday* (*Fac.* 17:1), nume format din [’]*el* „divinitate” + cuvântul enigmatic *šadday* (s-a propus derivarea sa de la termenul acadian *šaddu* „munte”); în perioada rabinică *šadday* a fost înțeles ca „Cel sieși suficient” – *še-dday*). LXX l-a tradus ca „Atotțiitor” (παντοκράτωρ), „Puternic” (ικανός).
3. În sfârșit, numele Iahve (*Yahwe^h*) a fost revelat abia lui Moise.

Ieș. 6:2-3: „²Apoi a grăit Domnul [Iahve] către Moise și a zis către el: «Eu sunt Domnul [Iahve].

³Și M-am arătat lui Avraam, lui Isaac și lui Iacov ca Dumnezeu Atotputernic [[’]El Šadday], iar cu numele Meu de Domnul [Iahve] nu M-am făcut cunoscut lor”.

J dimpotrivă folosește numele divin de Iahve de la începutul creației (*Fac.* 2:4b u), ținând astfel să sublinieze că Iahve este creatorul lumii și că nu altcineva. Vom înțelege mai bine miza acestui demers dacă ținem cont de faptul că în cultura canaanită exista un zeu suprem creator (numit [’]El) și un zeu mai tânăr, care s-a impus ulterior ca stăpân (Ba’al). Iahvistul arată astfel că în cultura ebraică nu există o diferență între divinitatea de la creație și cea care stăpânește actual.

1.2.2. Protomonoteismul

La sfârșitul sec. 19, etnologul scoțian Andrew Lang a lansat teoria protomonoteismului sau a monoteismului originar, dezvoltată de teologul catolic austriac Wilhelm Schmidt (în cartea *Originea ideii de Dumnezeu*). Se consideră că mitologiile au evoluat dintr-o concepție primordială monoteistă. Protomonoteismul ca și teorie este însă în momentul actual abandonat.

1.2.3. Politeismul în Israel

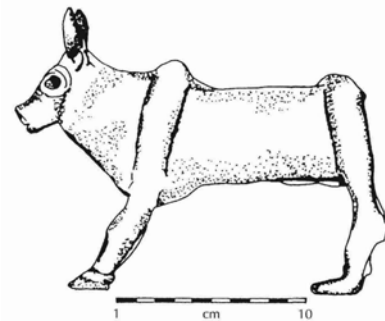

[Stânga] Zeul Ba'al reprezentat pe un basorelief (1,40 m lungime) descoperit în Ugarit (Siria), păstrat astăzi la Muzeul Louvre (Paris). În mâna dreaptă Ba'al poartă o măciucă/sabie, iar în stânga un fulger. De remarcat că pășește peste munți, având așadar o statură colosală raportat la ei. De remarcat coiful militar, prevăzut cu două panglici, semne ale divinității.

Ba'al era un zeu la care israeliții au apelat des, atrăgând mânia profetilor. În calitate de zeu al ploii, al vegetației și al fertilității, cultul său devenea foarte tentant.

Profetul Ilie se ridică împotriva cultului sincretist, care însemna și adorarea lui Iahve, dar și a lui Ba'al. Organizând o dispută pe muntele Carmel, el spune: „Până când veți șchiopăta de amândouă picioarele? Dacă Iahve este Dumnezeu, urmați Lui! Și dacă este Ba'al, urmați aceluia” (3Reg. 18:21).

[Dreapta] O statueta din bronz reprezentând un taur (17,5×12,4 cm), descoperită într-un sanctuar din apropiere de Dotan. Sanctuarul era de tipul celui numit în VT „înălțime”. Regele Ieroboam I, după separarea Israelului de Iuda (926), a ridicat două sanctuare în sud (Betel) și în nord (Dan) unde se adorau viței din aur. Se încerca astfel crearea unei contraponderi a templului din Ierusalim.

1.2.4. Iahve și Așera

O altă controversă s-a iscat în lumea academică începând cu anul 1975, când în sudul Palestinei, la Kuntillet 'Ajrud în E Sinaiului (50 km S de Cadeș), în ceea ce părea un caravanserai israelit, s-a descoperit inscripția de mai jos făcută pe un vas mare de lut, însoțită de graffiti. Deasupra capetelor celor două figuri hidoase scrie: „Vă binecuvintez

în numele lui Iahve din Samaria [sau „apărătorul meu”] și al Așerei sale”. Oare o reprezintă chiar pe Așerea femeia de pe scaun, care cântă la harpă în partea dreaptă?

La aceasta se adaugă o altă inscripție tot pe un vas din Kuntillet 'Ajrud și o inscripție dintr-un mormânt excavat în Hîrbet el-Qom (14 km V de Hebron), ambele folosind aproximativ aceeași binecuvântare.

În orice caz, concluzia unora a fost că Iahve avea o consoartă, Așera, deci ca nu poate fi vorba de nici un monoteism iahvistic inițial.

În Elefantina (o insulă pe Nil în sudul Egiptului, la Assuan) a existat în sec. 5 îdHr. o colonie militară evreiască; în localitate s-au descoperit papirusuri ebraice. Iahve apare însă

aici alături de alte divinități semite (Anat-Betel și Anat-Iahu), deși evreii din Elefantine întrețin legături cu preoții din Ierusalim.

Totuși nici un cercetător nu poate susține cu siguranță cât de reprezentative erau aceste manifestări (inscripțiile Iahve-Așera, papirusurile de la Elefantina) pentru religia israelită.

O soluție a problemei monoteism–politeism în Israelul antic o oferă ipoteza religiei stratificate. Cu alte cuvinte, exista o religie oficială în perioada monarhiei, orientată către Iahve, dar paralel cu aceasta subzista și o religie privată, de factură politeistă. Între ele nu se manifesta nici un conflict. În cele din urmă a apărut în regatul nordic o mișcare de adorare exclusivă a lui Iahve (profetul Ilie), care a acces la putere prin regele Iehu. Acesta abia pune capăt (pentru moment) politeismului.

Un studiu însă foarte interesant făcut pe numele de persoană descoperite arheologic indică un procent majoritar al numelor iahvistice față de teoforele formate cu alte divinități. Aceasta ar însemna că iahvismul nu a fost în Israel în minoritate, ci dimpotrivă.

În orice caz rămâne în viitor ca și autorii ortodocși să cerceteze problematica monoteismului, așa cum se pune actual, și să-și exprime părerea.

2. ANGHELOLOGIA

Bibliografie: Ion V. Georgescu, *Demonologia Vechiului Testament. Azazel*, București 1934; Athanase Negoită, *Teologia biblică a Vechiului Testament*, București 1992, 73-85; Andrei Pleșu, *Despre îngeri*, București 2003.

2.1. Iahve și curtea sa

După opinia curentă a cercetătorilor VT apuseni, în perioada regalității Iahve a preluat multe prerogative ale lui ʾEl, divinitatea supremă canaanită. Un argument ar fi numele frecvente ale lui Iahve ca ʾEl ʿelyōn, ʾEl ʿōlām. De remarcă apoi că nu există nici o urmă de polemică în textele VT cu divinitatea ʾEl, ci doar cu Baʿal. În fine, chiar numele Israel (*yisraʾel*) este format cu teoforul ʾEl, și nu cu Iahve.

Printre aceste prerogative preluate de la ʾEl se numără și regalitatea. Dacă până atunci Iahve semăna cu un șef tribal, de acum este prezentat ca rege, înconjurat de un alai de ființe cerești. În contextul istoriei chivotului Iahve este numit „Iahve al oștirilor [*Yahwe^h š^ebaʾōt* = Iahve Savaot], care stă pe heruvimi” (1Reg. 4:4).

De asemenea, în viziunea profetului Miheia fiul lui Imla (3Reg. 22:19-23), Iahve stă pe tron înconjurat de curteni, între care se remarcă „un duh” (v. 21).

Unele dintre aceste ființe din preajma lui Iahve sunt heruvimii (la singular *k^erūb*) și serafimii (la singular *š^eraf*). Figuri de heruvimi au fost descoperite în multe locuri din Israel, cel mai important fiind heruvimul din Samaria, sculptat în fildeș, de inspirație siriană, cu chip uman, dar cu trup de leu (sec. – figura alăturată).

2.2. Îngerul

În ebraică îngerul se numește *mal'ak* de la verbul *lā'ak* „a trimite”, „a însărcina”. Reprezintă de aceea „un trimis”, termen aplicat cam în jumătatea cazurilor de ocurență și oamenilor, de exemplu trimișilor militari (cf. *4Reg.* 1:2).

Trimisul, fie uman fie ceresc, își formula mesajul folosind persoana I singular, adică citând cuvintele celui pe care-l reprezenta.

În perioada ulterioară, posibil sub influență persană, anghelologia s-a dezvoltat. Îngerii au diverse nume: Mihail („cel dintâi dintre îngerii păzitori” – *Dan.* 10:13; păzitor al iudeilor – v. 21; cf. *Apoc.* 12:7), Gavriil (*Dan.* 8:16), Rafail („unul dintre cei șapte sfinți înger, care ridică rugăciunile sfinților și le înalță înaintea slavei Celui Sfânt” – *Tob.* 12:15).

De remarcat că în *Dan.* sunt menționați atât îngerul păzitor al iudeilor (Mihail), cât și îngerii păzitori al Persiei și respectiv al Greciei (*Dan.* 10:13.20).

Cartea apocrifă *1 Enoh* cuprinde mult mai multe referiri la înger și demoni.

2.3. Satan și demonologia

Satan, al cărui nume etimologic înseamnă „adversarul”, apare în cărțile târzii ale VT: *1Paral.* 21:1, *Zah.* 3:1 și *Iov.* 1–2.

Reprezentarea tradițională cu chip de țap se pare că are o bază biblică. Profetul Isaia vorbea de duhuri ale pustietății, pe care îi numea „țapi” (*Is.* 13:21). Alături este reprezentat pe fildeș descoperit la Meghiddo (aprox. 1200 îdHr.) un demon bărbos și înaripat, călare pe un țap.

Literatura târzie îl identifică pe șarpele din grădina Edenului cu diavolul (*Înțel.* 2:24; cf. *Apoc.* 12:9; 20:2).

Un alt demon menționat în VT se pare că este Azazel. De Sărbătoarea Ispășirii un țap era trimis în pustie, încărcat cu păcatele comunității (*Lev.* 16:8.21-22).

În literatura târzie se înregistrează și alte nume (Asmodeu în *Tob.* 3:8; 6:14), mai ales în apocaliptică (*Enoh*).

